

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

95/307

SCHUMAN, Patricia Glass: Librarians and publishers: an uneasy dance = Wilson Libr.Bull. 69.vol. 1994. 4.no. 40-43.p. Bibliogr. 4 tétel.

Könyvtárosok és kiadók: hiányzó összhang

Együttműködés -belföldi; Hatékonyság; Könyvkiadás

Bár a könyvtárosok és a kiadók egymásrataltsága nyilvánvaló, s társadalmi hivatásuk és önérdékük is szoros együttműködést és folyamatos kommunikációt indokol, egyik szakma gyakorta nincs tudatában egymás módszereinek, politikájának, gazdasági megfontolásainak. Míg a múltban ragyogó példái voltak a közös fellépésnek és munkának, manapság feszült a két terület viszonya, amit tovább terhelnek az új technológiából és a szellemi tulajdonjogból fakadó problémák.

A 19. század végén neves kiadók (W. Wilson és R.R. Bowker) és könyvtárosok (pl. Melvil Dewey) alapították meg az American Library Associationt, s működtek együtt mindkét fél javára. Az 1950-es években a viszony második aranykora jött el, amikor közösen léptek fel a McCarthy-korszakban a szellemi szabadság védelmében. Megalapították a National Book Committee-t, programokat indítottak az analfabetizmus leküzdésére, megszervezték az országos könyvtári hetet stb.

Az 1970-es években a kormány radikálisan csökkentette a kulturális kiadásokat, s ez – a kiadói koncentrációval, az új technológiák meg-

jelenésével és a kormányzati információs politika változásaival együtt – a két szakma kapcsolatainak meglazulását eredményezte.

A legszembetűnőbb szakadás a fénymásolás eltérő megítélése miatt következett be. A "méltányos használat" elve 1972-ig működött, amikor is egy kiadó pert vesztett a tudományos célú fénymásolás kifogásolásában. Viszont 1992-ben a bíróság már a kiadónak adott igazat, amikor egy iparvállalattal szemben védte szellemi tulajdonjogát a túlzó másolás ellen.

Súlyos nézeteltérések mutatkoztak a kormányzati kiadványok terén. A kormány vissza akarja fogni saját kiadói tevékenységét, privatizálni akarja kiadványait. Ezzel szemben a könyvtárak közjónak tekintik a kormányzati információkat, amiket ingyen kell terjeszteni az ország 1400 letéti könyvtára révén. A kiadók viszont azért lobbiznak a kormánynál, hogy bízva a magánszektorra az információ terjesztését.

A vita lényege, hogy a privatizáció során mennyire lesz tartható a társadalmi célok és a magánérdek egyensúlya. Ez ugyan régi probléma, most azonban az nehezíti, hogy a tét soha nem volt ilyen magas. A döntő kérdés: ki fog fizetni és ki fog belőle hasznot húzni.

A kiadói területen a koncentráció hatalmas ütemben folytatódik. Ennek egyik negatív hatása a manipuláció veszélyének felerősödése, a másik pedig az árpolitika monopolisztikus jellege. Az Association of Research Libraries vizsgálódásai azt mutatják, hogy a folyóiratárak egyre gyorsabban emelkednek, a könyvtárak mind kevesebb könyvet vásárolnak ennek következtében, s a legdinamikusabban növekedő könyvtári szolgáltatássá a könyvtárközi kölcsönzés vált. Bizonyos kísérletek történnek könyvtári részről, hogy az egyetemek és a kutatók ne adják el a szerzői jogot a kiadóknak, bár ezek nem sok sikerrel kecsegtetnek.

A könyvtári piac a kiadói forgalom 10%-át jelenti, de bizonyos kiadványfajták esetében ez 50-90%-ra is felmehet. Ezért a könyvtárak úgy érzik, hogy nem kapnak elég figyelmet és megbecsülést a kiadók részéről.

Vannak azonban biztató jelek is arra, hogy a két egymásra utalt szakma ismét képes lesz az együttműködésre. Közös akciók, programok, kísérletek indultak. Mindez biztató, de nem elegendő. A kiadók az információ és a kultúra valódi "kapusai" (ők döntenek el, mit, mikor, kinek adnak ki), a könyvtárosok pedig a "bejáratot" jelentik.

Egy demokratikus társadalom számára lényeges, hogy együttesen fejtsék ki hatásukat.

(Papp István)

95/308

LINE, Maurice B.: Needed: a pathway through management literature = Libr. Manage. 16.vol. 1995. 1.no 36-38.p. Bibliogr. 5 tétel.

A vezetéstudományi szakirodalom áradata, és egy javasolt megoldás

Kiadványözön; Szakirodalom -vezetéstudományi

A vezetésről szóló szakirodalom mennyisége az utóbbi időben rohamosan növekszik. Íróik legtöbb esetben felsőoktatási tanszékvezetők és tanácsadó szakemberek. A szerző szerint e dolgozatok nagy része bővelkedik az ismétlésekben és túl hosszú. E művek nagy részét megvásárolják ugyan a könyvtárak és az egyéni érdeklődők, de azt nem lehet tudni, hogy hányan olvassák őket, és hogy mennyi haszon származik ebből. E helyzetben a kritikai recenziók nagyban segíthetnének.

(Autoref.)

95/309

HARNAD, Stevan: Electronic scholarly publication: Quo vadis? = Man.Inf. 2.vol. 1995. 3.no. 31-33.p. Bibliogr.

Merre tart az elektronikus formájú tudományos publikálás?

Elektronikus publikáció; Hatékonyság; Számítógép-hálózat

A tudósok és kutatók által írt és olvasott cikkek zöme egy szűk szakmai körnek szól. A papíralapú publikálás ökonómiája mostanáig arra kényszerített bennünket, hogy az ilyen "ezoterikus" publikációkat azonos módon kezeljük a jövedelemszerzésre irányuló sajtótermékek kiadásával, pedig a tudományos publikációk célja csak közvetett módon anyagi haszon ösztön-díjak, előrelépés formájában, elsődlegesen presztízs elérése a célja.

A technológia rendelkezésre áll, hogy ettől a filozófiától megszabaduljunk, csupán megszokásaink tartanak vissza. Az ezzel kapcsolatos különféle aggodalmak a következőkkel oszthatók el.

Ha a bírálati rendszert a Hálózaton is alkalmazzuk, itt is jelenhetnek meg komoly tudományos művek, hiszen a bírálat független a hordozótól.

A Hálózat már rendelkezik keresési eszközökkel az információk zaj kiszűrésére.

A kereskedelmi szolgáltatók térnyerésével finanszírozható a tudományos publikációk megjelentetése, amit ma még a kormányzati és felsőoktatási szféra ingyenesen biztosít.

Ha azt mondjuk, hogy a Hálózaton nem archiválhatók az anyagok, felmerül a kérdés, vajon a könyvtárak könnyen tudják-e a papíralapú dokumentumokat megőrizni?

Az elektronikus publikálás költsége 20-30%-kal kevesebb a papíralapúnál, ha a hagyományos mechanizmusból eredeztetett elektronikus kiadásból indulunk ki, de 70% a megtakarítás, ha az igazi elektronikus folyóiratokat vesszük, amelyeknél nincs papír-, nyomda-, marketing és terjesztési költség sem, csak a bírálat és a szerkesztés költségei maradnak meg. A *Psychology* nevű ingyenes elektronikus folyóirat éves előállítási költsége mintegy 15 ezer dollár. Magasabb költségek csak az előfizetéses alapon, az előfizetés szükségességét szükségtelen sallangokkal alátámasztó vagy a hibrid (papíron és elektronikusan is megjelenő) folyóiratoknál jelentkeznek.

Ha mostantól fogva minden, az "ezoterikus" tudományokban érintett kutató preprinteket tenne fel a hálózatra nyilvános ftp vagy http archívumokban, működni tudna a rendszer. A bírálati folyamaton keresztülment, majd elfogadott preprintek természetes módon cserélődnének, mivel a szerzők nem hagynák fent őket sokáig ideiglenes formájukban, de nem kellene a publikálás pillanatában levenniük őket.

A kiadók, érdekeik védelmében a szerzői jogra hivatkozva próbálhatnák arra kényszeríteni a szerzőket, hogy műveiket vonják vissza a nyilvános archívumból, de a szerzőknek ez nem állna érdekükben. Ha a kiadók megszüntetnék az "ezoterikus" folyóiratok kiadását, saját bírálati és kiadási mechanizmust kellene kiépíteni, esetleg az egyetemekre és tudós társaságokra alapozva.

Egy másik megoldás: a valódi oldalankénti költségszámítás alapján a kiadók tisztességes profitot

nyerhetnének, ha a szerzőktől oldalankénti közlési díjat kérnének, amelyet azok intézeti támogatásból vagy kutatási pénzekből fizethetnének.

Mindez azt is jelenti, hogy az új hordozó nem jelenti szükségszerűen a meglévő kiadók kihagyását. Kölcsönösen előnyös, együttműködésre alapuló megoldásokat lehetne találni.

(Koltay Tibor)

95/310

NELSON, Theodor Holm: Xanadu: document interconnection enabling re-use with automatic author credit and royalty accounting = Inf.Serv.Use. 14.vol. 1994. 4.no. 255-265.p.

A Xanadu-rendszer: elektronikus dokumentumok (ill. részleteik) szabad használata és összekapcsolása, a jogdíjak automatikus elszámolásával

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Hiperszöveg; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

Míg a könyv és folyóirat kompatibilis egymással, a jelen elektronikus dokumentumai zártak. Nem tudunk pl. széljegyzetet írni egy CD-ROM-ra. A jelenlegi "multimédia szabványok" is a zárt médiumok filozófiájára épülnek. Néhány olyan izgalmas kivételtől eltekintve, mint a World Wide Web a jelenlegi rendszerek nem foglalkoznak az újrafelhasználás és a kölcsönös kapcsolatok központi kérdésével.

A "videó igény szerint" rendszerek, amelyek lehetővé teszik, hogy bármely mozifilmet akár mikor megnézzünk, vagy ennek majdnem minden filmre kiterjedő változata, továbbá az a lehetőség, hogy pl. mérkőzések egyes jeleneteit különböző nézőpontból nézhetjük, még mindig nem a várt interaktív médiát jelentik.

Az ipari kezdeményezések a szerzői jog nyomkövetésére ugyancsak korlátozottak s az olyan állítólag messzire látó alkalmazások, mint a WYSIWYG elv (What You See Is What You Get, "amit látsz, azt kapod") is csak a papírt szimulálják.

Az információkat a valóságban kis mennyiségben, tükrözött és kölcsönvett formában, kivágatok, idézetek, kivonatok stb. alakjában vesszük magunkhoz, ami kötetlen online médiumokat igényel, kompatibilis kapcsolatokkal. Eh-

hez a felhasználó számára biztosítanunk kell, hogy a kurzorral rámutatva és az egér kattintásával ne egész dokumentumokhoz, hanem azok részleteihez jusson hozzá a neki tetsző, előre ki nem számítható sorrendben. Ehhez ne kelljen "számítógépül" tudnia, a dokumentumokat automatikusan megrendelhesse.

Szükség van a szabad ellentmondásra és vitára is, amit a mai rendszerek nem biztosítanak. Mindenki számára hozzáférhető, olcsó, minden nézőpont iránt nyitott médiát kell szolgáltatnunk. Mindenkinek álljon szabadságában az olvasás, tetszés szerint ugrálhassunk a dokumentumokban, a szerző ne korlátozzon ebben, ahogy az pl. a számítógéppel segített tanulás esetében történik.

A hipertext-ugrásoknak visszafordíthatóknak kell lenniük, nem úgy mint a jelenlegi interaktív médiumok többségénél. Mindenkinek álljon szabadságában, hogy egyenlő eséllyel publikáljon, kommentáljon, kapcsolatokat hozzon nyilvánosságra, idézzon. A rendszernek nem szabad nyilvántartania, ki mit rendelt, különben az olvasás politikai cselekedetté válik.

Sokan naivan azt gondolják, hogy a szerzői jog intézménye meg fog szűnni. Ez nem fog bekövetkezni. A szerzői jog ugyanis nem valamiféle kényszerzubbony, hanem kompromisszum, amely hozzáférhetővé tesz sok mindent. Rendszerünknek kell együttműködnie a szerzői joggal, méghozzá a lehető legsimábban.

A Xanadu már régóta meglévő szoftver, elképzelés és munkaterv egy világméretű, kapcsolatokkal behálózott publikálási rendszerre. Egyedülálló megoldásokat kínál a jogdíjak, jogok és az újrafelhasználás területén. A Xanadumodellben minden résztvevő megegyezhet az eladás és az újrafelhasználás szabványos módjában. Az implementáció típusa már másodlagos.

Minden publikált dokumentum bármely szelete "a la carte" megvásárolható és újrafelhasználható, újrapublikálható, ha a szerződés szerint virtuálisan belekerül a Xanadu rendszerbe. A jogdíjak automatikusan jutnak el a jogtulajdonoshoz.

A felhasználó minden beszerzett darabhoz nyugtát kap, amely igazolja, hogy legitím módon "vásárolt".

Egy dokumentum a saját tartalmi elemeiből (szöveg, kép stb.), valamint belső és kifelé mutató kapcsolatokból épül fel. A kapcsolatok nem tartalmaznak kódokat. Kifejezhetnek tárgyat,

kommentárt, egyet nem értést, támogatást, bizonyítékot, példát, grafikus illusztrációt stb.

A kapcsolatok "végei" megmondják, hova szándékoznak az adott kapcsolatot csatolni. Ez lehet egy pont, egy képterület stb. A kapcsolás lehet mély, amely eléri az adatstruktúrát és lehet felszíni. A kapcsolatok lehetnek mindkét végükről láthatóak, vagy mindkét végükről bejárhatóak, de általában asszimmetrikus jelentésűek, azaz direkcionálisak. Néhány kapcsolat lehet szimmetrikus.

A "transzklúzió" (transclusion) jelentése: "hozd ve ezt az anyagot ide", ami formálisan megfogalmazva dokumentumok határán át történő virtuális becsatolást jelent. Segítségével áthozhatók a dokumentum belsejéből származó tartalmi elemek és a kapcsolatok is. A transzklúziók szintén lehetnek mindkét végükről láthatóak, vagy mindkét végükről bejárhatóak és direkcionálisak. Itt természetesen két irány létezik, ahonnan kiválasztottuk az adott elemet és ahová bekapcsoljuk.

A Xanadu Royalty Server (jogdíj szerver) a már vázolt beszerzési módokat támogatja, különösen a WWW-be való átvitelre.

(Koltay Tibor)

Lásd még 208, 219, 269, 291, 310

Közművelődés

95/311

HARTIKAINEN, Marjatta: Promoting general interest in literature – persistent work with a crystal clear purpose = Scand.Public Libr.Q. 28.vol. 1995. 1.no. 13-14.p.

Az irodalmi érdeklődés előmozdítása – a finn Olvasási Központ bemutatása

Irodalompropaganda; Író-olvasó találkozó; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Az eredetileg 1972-ben Írók Központjaként alapított, manapság Olvasási Központ néven, 3-

4 fős személyzettel, évi 11 hónapon át működő intézmény tevékenységét mutatja be az intézet titkára. A Kulturális Minisztérium, a helyhatóságok, különböző magánalapítványok és a használók anyagi támogatásával létre jött központ valójában egyfajta irodalmi ügynökségként iskolák, klubok, könyvtárak számára szervez évente 500-600 alkalommal személyes találkozókat az írók, költők, szerkesztők, kritikusok, tudósok és az olvasók között. A fentiek és a különböző propaganda célú kiadványok előállítására mellett 3, közöttük egy svéd nyelvű telefonvonalat működtetnek, amelyeken hetente változó műsorral a hívó fél 5-6 percen át finn költők saját verseit hallgathatja.

A visszajelzések szerint egy-egy telefonos műsor nyomán a könyvtárakban érezhetően megnövekedett a szóban forgó kötetek iránti érdeklődés, másrészt sok egyén mond írásban köszönetet a szervezőknek azokért a magvas, tisztázó, elrendező gondolatokért és élményekért, amelyeket ezektől a költőktől, illetve műveiktől kaptak.

Évente két alkalommal (márciusban és októberben) – a megrendelések számától függően – 4-30 ezer példányban tizenéveseknek szóló irodalmi lapot is kiadnak, melyben eredeti versek, novellák (gyakran kezdő fiatalok első írásai) mellett tanulmányok, kritikák, top-listák és keresztretjtvények is olvashatók.

Az irodalom háttérbe szorulását tapasztalva úgy tűnik, az ösztönzés változatos módszereire egyre nagyobb szükség van Finnországban is. Ezért fontos számukra 1995, amikor részben a filmezés centenáriumához kapcsolódva tesznek erőfeszítéseket az irodalmi élet és az audiovizuális kultúra közötti kapcsolatok tudatosítása érdekében, és amikor az Oului Egyetemmel közösen az 1993-as nagyszabású irodalmi szeminárium folytatásának a megszervezésére készülnek.

(Nagy Attila)

Az ismertetett cikkek forrásai:

- ABI-Tech. – ABI Technic (DE)
Ann.Libr.Sci.Doc. – Annals of Library Science and Documentation (IN)
Art Libr.J. – Art Libraries Journal (GB)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Audiov.Libr. – Audiovisual Librarian (GB)
Aust.Lib.J. – Australian Library Journal (AU)
Bibliografiá. – Bibliografiá (RU)
Biblioteka. – Biblioteka (RU)
Bibliotekarz. – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekoved. – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliothek. – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)
Bibliotheksdienst. – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB. – Bolletino Associazione Italiana Biblioteche (IT)
Bottom Line. – The Bottom Line (GB)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Cat.Index. – Catalogue and Index (GB)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll.Res.Libr.News. – College and Research Libraries News (GB)
Ctenár. – Ctenar (CZ)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
FID News Bull. – FID News Bulletin (I)
Focus Int.Comp.Libr. – Focus on International & Comparative Librarianship (GB)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Serv.Use. – Information Services and Use (I)
Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library Review (I)
Int.J.Inf.Libr.Res. – International Journal of Information and Library Research (I)
Int.J.Inf.Manage. – International Journal of Information Management (I)
Int.Rev.Child.Lit.Libr. – International Review of Children's Literature and Librarianship (I)
J.Acad.Libriansh. – Journal of Academic Librarianship (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society of Information Science (US)
Libr.Manage. – Library Management (GB)
Libr.Q. – Library Quarterly (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libri. – Libri (I)
Man.Inf. – Management Information (GB)
Microcomp.Inf.Manage. – Microcomputers for Information Management (I)
Mitteilungsbl. – Verb.Bibl.Landes Nordrh.-Westf. – Mitteilungsblatt – Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein-Westfalen (DE)
Mousaion. – Mousaion (ZA)
Online CDROM Rev. – Online & CDROM Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program. – Program (GB)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)
RQ. – RQ (US)
Scand.Public.Libr.Q. – Scandinavian Public Library Quarterly (Sx)
Sch.Libr. – School Librarian (GB)
Škol.Knižn. – Školské Knižnice (SK)
South.Afr.J.Libr.Inf.Sci. – South African Journal of Library and Information Science (ZA)
Spec.Libr. – Special Libraries (US)
Vine. – Vine (GB)
Wilson Libr.Bull. – Wilson Library Bulletin (US)
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)